

ילמד ענוים דרכו - שנה א

היחס לתארי ההגשמה (1) - דברה תורה כלשון בני אדם

הרב רן כילי

איסור ההגשמה והשיח המגשים:

כוזרי א, פט

אמר החבר: חלילה לנו מ-ל שנאמין בנמנע (דמיונות, מה שאין לו אפשרות קיום), ובמה שהשכל מרחיקו ורואהו כנמנע. ואכן אחרי הראשונה בעשרת הדברות בה נצטוונו על האמונה ב-לוח, באו בשנייה האיסור לעבוד אלוהים אחרים, ואיסור השיתוף אבל גם האזהרה מלדמות דבר ל-לוח בעשותנו לנו פסל ותמונה. זאת אומרת: ההרחקה מן ההגשמה בכלל...

כוזרי ב, א

המלך בבואו ללמוד את התורה ואת ספרי הנביאים, עשה לו את החבר ההוא לרב, והיה שואל ממנו שאלות על הלשון העברית. וראשית שאלותיו היתה בדבר השמות והתארים המיוחדים בתורה ל-לוח, שלפי הנראה יש באחדים מהם מן ההגשמה ל-לוח. אם כי השכל דוחה את ההגשמה, והתורה הלא הרחיקה אותה במפורש!

הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק, מהדורת הר"י שילת עמ' קמא

והיסוד השלישי - שילת הגשמות ממנו. והוא, שזה האחד אינו גוף ולא כוח של גוף, ולא יארעוהו מאורעות הגופות, כמו התנועה והמנוחה...

וכל מה שבא בכתבי הקודש מתארי הגופים... - הכל דרך השאלה, וכמו שאמרו: "דברה תורה כלשון בני אדם". וכבר דברו אנשים בזה העניין הרבה. וזה היסוד השלישי, הוא שמורה עליו מאמר: "כי לא ראיתם כל תמונה", רצונו לומר: לא השגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא, כמו שאמרנו, אינו גוף ולא כוח של גוף.

שיח שתואם את דעת ההמון - העברת ידיעות ביחס ל-לוח שההמון מקבל אותם רק ע"י שימוש בתארים אלו:

מורה נבוכים א, כו

ידועה לך האמירה שלהם הכוללת את כל סוגי הפירושים הקשורים בתחום זה, דהיינו, מה שאמרו: "דברה תורה כלשון בני אדם". משמעות הדבר, שכל מה שבני האדם כולם מסוגלים להבינו ולציירו במחשבה הראשונה - הוא אשר יוחס כהכרחי ל-לוח יתעלה.

לכן הוא תואר בתארים המצביעים על הגשמות, כדי להורות על כך שהוא יתעלה נמצא. שכן אין ההמון משיג ברגע הראשון מציאות (=שדבר כלשהו קיים) זולת הגוף דווקא, לדעתם מה שאינו גוף או מצוי בתוך גוף - אינו בנמצא...

דף מקורות

כל מה שההמון משיג שהוא חיסרון או העדר - אין מתארים בו את ה-ל... ואילו כל מה שההמון חושבים שלמות, מתארים בו את ה-ל. ואף אם אלה שלמויות (רק) ביחס אלינו, (ש)הרי מה שאנו חושבים לשלמויות, כאשר מסיבים אותן על ה-ל, כולן בתכלית החיסרון! אלא שאילו הם דימו שחסרה בו אותה שלמות אנושית, היה זה בעיניהם חיסרון לגביו.

הרמח"ל במאמר העיקרים "בבורא יתברך"

צריך שתדע, שאמיתת עניינו, ומציאותו יתברך, אינה מושגת כלל, ואין לה דמיון עם שום אחד מן העניינים שבברואים, ועם שום אחד מהצורות שמדמה הדמיון ומשכיל השכל, ואין מילות ותוארים שיהיו ראויים לו באמת. אבל מה שנדבר במילות - על דרך ההשאלה והעתקה, כדי שבבין מה שיצטרך לנו להבין מעניינו ית'. כי כיוון שאין איתנו אלא מילות (אשר) יורו על עניינים טבעיים ומוגבלים בגבולי הנבראים, אי אפשר לדבר איתנו בלא מילות אלה. אבל מודעה רבה לכל מה שנדרוש ונדבר מעניינו יתברך, שאין התוארים והמילות המתייחסות לו, מתייחסות על צד האמת, אלא על צד ההשאלה, לא זולת. והיזהר בזה מאוד.

כוזרי א, ה

אנו מרחיקים את ההגשמה מאת האלוה לגמרי. ואם ימצא דבר מה מזה בלשון הקוראן, נפרשהו ונאמר כי הוא על דרך ההעברה (=השאלה) והקירוב אל דעת בני אדם.

ההגשמה אצל הנביאים במשלי הנבואה:

רבנו חננאל ברכות ו.

מנין שהקב"ה מניח תפילין" - פי, שהקב"ה מראה כבודו ליראיו וחסידיו באובנתא דליבא... וכיוון שנודע לנו כי מתראה לנביאים בעניין הזה, נתברר לנו כי ראייה האמורה - בראיית הלב ולא בראיית העין היא. כי לא יתכן להיאמר בראיית העין שנראית דמות להקב"ה... "וביד הנביאים אדמה" - מלמד שמראה לכל נביא דמיון שיכול לראות. אבל ראייה ממש - חס ושלום שיש מי שעולה על דעתם...

כוזרי ד, ה

על מושגי המערכה השכלית לא יכולנו לשמור כלל, בלי עזרת החוש המשתמש לשם כך במשלים ובדימויים. בדרך כזאת מתאמתים לנביא מושגיו הוא על גדולת ה-לוה ויכולתו, אהבתו וידיעתו, חיותו ונצחיותו, ממשלתו והיותו בלתי תלוי בשום דבר, (עם היות כל דבר נצרך אליו), ואחדותו, וקדושתו - כל זה מתברר לנביא פתאום, ברגע שהוא רואה את הצורה שנבראה למענו בכל עוצמה וזהרה, ואת כל האותות והכלים המורים על היכולת - היד הנטויה והחרב השלופה והאש והרוח והברקים והרעמים הנשמעים לדבר ה-לוה, ושומע הוא את הדיבור היוצא מביניהם - הכולל אזהרות והודעת מה שהיה ומה שיהיה, וכן יראה אנשים ומלאכים עומדים לפני ה-לוה בהכנעה - מדעתם כי כל אשר להם ממנו בא להם, וכי הוא המספק להם הכל ברווח ולא יחסרם כל טוב, והוא מגביה השפל ומשפיל הגבוה, והוא נותן יד לשבים בתשובה בקוראו אליהם, מי יודע ישוב, והוא כועס וקוצף על הרשעים והוא מקים ומוריד, ולפניו אלף אלפין ישמשונה וגו' - את כל זה ואת כל הדומה לזה יראה הנביא ברגע אחד.

היעב"ץ, מגדל עוז, אוצר הטוב, א, יא

אע"פ שכבר אמרו חז"ל: "דברה תורה בלשון בני אדם" לסבר האוזן בדרך שהיא יכולה לשמוע, מ"מ ידוע למשכילים כי יש פנימיות ותוך לכיגונים הללו, ואין דברי תורה כשיחה בטלה חלילה, ולא לשון הקודש הסכמים בשאר לשונות. אמנם הם

דף מקורות

סתרי התורה הגנוזים למי שזוכה. כיוצא בה אמר: "גדול כוחן של נביאים שמדמין הצורה ליצורה, כמו שאמר הכתוב: "ועל דמות הכיסא כמראה אדם".

הרמב"ם בהל' יסוה"ת א, ו-ז; יב

הרי מפורש בתורה ובנביא שאין הקב"ה גוף וגויה, שנאמר: "כי ה' -לוהיכם הוא -לוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", והגוף לא יהיה בשני מקומות. ונאמר: "כי לא ראייתם כל תמונה", ונאמר: "ואל מי תדמיוני ואשווה", ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים.

אם כן מהו זה שנאמר בתורה: "ותחת רגליו", וכיוצא בדברים הללו? הכל לפי דעתן של בני אדם הוא, שאינן מכירין אלא הגופות. ו"דברה תורה כלשון בני אדם".

והכל כינויים הן. כמו שנאמר: "אם שנותי ברק חרבי" וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג? אלא משל, והכל משל. ראייה לדבר זה, שנביא אחד אומר שראה הקדוש ברוך הוא לבושה כתלג חור ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה; משה רבנו עצמו ראהו על הים כגיבור עושה מלחמה, ובסיני כשליח ציבור עטוף - לומר שאין לו דמות וצורה. אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה. ואמיתת הדבר אין דעתו של אדם יכולה להשיג ולחקרו. וזה שאמר הכתוב: "החקר -לוה תמצא אם עד תכלית -די תמצא"...

והואיל והדבר כן הוא - כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים הכל משל ומליצה הם. כמו שנאמר: "יושב בשמים ישחק", "כעסוני בהבליהם", "כאשר שש ה'", וכיוצא בהן - על הכל אמרו חכמים: "דברה תורה כלשון בני אדם"... אבל הוא ברוך הוא יתברך ויתרומם על כל זה.

מצד ההשגה - האדם משל לכלל דרכי הנהגת ה' בעולם:

הרמח"ל בדעת תבונות סימן פ

ותראי עוד, שהגוף הנה יש בו חילוקי אברים וחלקים... ובהיות גזירת החכמה העליונה להראות בבריאה עצמה שברא - הדרך והסדר שברא אותה... כמו שדרכיו רבים, כך רצה לעשות בריאתו זאת בעלת חלקים רבים ואיברים שונים, שיהיו מקבילים ממש לכל חלקי חוקותיו ית'. הוא העניין שזכרתי לך, שעל זה נאמר: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", כי בכל המידות המעולות אשר נבחנים בכבודו ית', בהיותו פועל לפי ערך נבראיו, כך נמצא חלקים בדמות האדם הזה. דרך משל:

עין - תחת עין השגחתו המשגיח אל כל יושבי הארץ לדון את כל מעשיהם, כעניין שנאמר: "ארדה נא ואראה" - ללמדך שאין לו לדין אלא מה שעניין רואות.

אזנים לאדם - כנגד מה שהקב"ה יושב ומקשיב תפילותיהם של בני האדם תהילותיהם, וכן נאמר: "וישמע -להים את נאקתם"...

פה באדם - כי פי ה' דיבר בחזון לנביאיו...

וכן כל כיוצא בזה, כל שאר חלקי הגוף כולם מתבארים היטב, מקבילות תמונותיהם וענייניו למידותיו ית' אשר הכין לפעול את נבראיו.

רמח"ל דעת תבונות סימן קפט-קצ:

אמרה הנשמה: עדיין צריכה אני לדעת, מה צורך יש לתמונות האלה? וכי מה היה חסר אם היה הקב"ה מודיע מה שרוצה להודיע מן הידיעות או העתידות בלא שיראוהו דמות כלל ועיקר?

אמר השכל: ... כי רוצה הקב"ה להגלות על בני האדם כדרכי בני אדם, וכמו שביארנו כבר. כי הנבראים בצורתם עצמה מראים על ההשפעות והמידות העליונות, והם דוגמא להם ממש. על כן האדון ב"ה מראה להם כבודו כדמות הנברא ממנו, כי כבר הצורה ההיא למטה אינה אלא דוגמת ההשפעה והמידה ההיא שלמעלה... על כן יראה האדון ב"ה את כבודו לנביא בדרך הדמויות האלה, - כדי שיבין המידות הנשפעות, וגם העתיקים אל הצורות התחתונות, כדי שישגיג ויבין היטב ההתפעלות שנעשה בתחתונים מן ההשפעות העליונות בכל סידורי הערך, וכל החילוקים אשר עשה בעניין הזה.

גנזי הרמח"ל, עמ' פ

לא יקשה עוד עליך כלל שום אחד מן המקראות המתאר את הבורא ב"ה בתוארי אדם, כי הוא דבר אמיתי ונכון, ואין צריך שלילת גשמיות בזה כלל. כי הלא אם הפעולות הפרטיות של המאציל ב"ה הם שורש לחלקי האיברים בגוף האדם, הלא שמות גוף האדם יפלו היטב בפעולות המאציל ב"ה, בהעלותם מן המסובב אל סיבתו, כי אם נאמר: "יד ה'" – נבין אותה הפעולה הפרטית שפעל המאציל שכנגדה נמצא היד באדם, ונמצאת אותה פעולה שורש לחלק זה מן הגוף, ולכן נקראת על שמה, ואין יש פה ראשית חשש גשמיות כלל וכלל.